

Een moordende hiërarchie

Een onderzoek naar de relatie tussen staatsinvloed en de genocide in Rwanda van 1994.

Bachelorscriptie Geschiedenis

Romana Šijaković

4146425

Begeleider: Drs. W.P.T. de Jong

*Afbeelding voorblad: Salvador Dalí – “La cara de la guerra” (1940), vertaling: “The face of war”. Een surrealistisch schilderij voor een haast surrealistische gebeurtenis. In een piramidevorm afgebeeld vanwege de extreem hiërarchische maatschappij in Rwanda door de eeuwen heen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Status Quaestionis	6
3. Kolonialisme in Rwanda	11
4. Etnische onafhankelijkheid	15
5. Burgeroorlog en genocide	19
6. Conclusie	23
7. Bibliografie	25

1 Inleiding

In Rwanda vond in 1994 een genocide plaats die meer dan vijfhonderdduizend Tutsi en gematigde Hutu het leven kostte. Twintig jaar na deze genocide wonen in Rwanda alleen nog maar Rwandezers. Hutu en Tutsi bestaan niet meer. De regering wil de genocide vergeten en dat zo snel mogelijk. Er is sprake van 'etnische ontkenning'.¹ Immers, als er geen Hutu en Tutsi meer zijn, kunnen er ook geen conflicten meer ontstaan, is de mening van de Rwandese regering. Etnische ontkenning is een extreme en drastische manier om met een beladen verleden om te gaan. De vraag is dan ook of dit werkt. De 'Gacaca-rechtbank' lijkt de belangrijkste manier voor de Rwandezers om zich met het verleden te kunnen verzoenen. In elk dorp komen Rwandezers samen om publiekelijk daders te berechten. Het lijkt de enige methode om de grote hoeveelheid misdadigers te veroordelen.² Echter, de aanpak wordt door sommigen ook wel een 'RPF (Rwandees Patriottisch Front) social-engineering project' genoemd, omdat er bijvoorbeeld vaak een aanwezigheidsplicht geldt. De RPF-overheid wil koste wat het kost een verenigd Rwanda.³ Het meest opvallend hierbij is het feit dat de RPF, die ook een grote rol heeft gespeeld tijdens de genocide, buiten schot blijft tijdens deze rechtszaken.⁴

Het is van belang te verklaren hoe een dramatische gebeurtenis als een genocide kan gebeuren. Niet alleen met het oog op verwerking, maar met name, voor zover dit mogelijk is, vanwege de noodzaak tot begrip. Spanningen tussen Hutu en Tutsi kwamen door de eeuwen heen vaker voor. Het is niet zo dat de genocide in 1994 er plotseling was en de mensen hoorden niet altijd bij dezelfde groep. Soms vochten Tutsi of Hutu ook onderling.

Deze scriptie gaat in op de invloed van de machthebbers in relatie tot de genocide in Rwanda van 1994. Elke machthebber zag het volk namelijk weer anders en deelde de mensen, naar zijn genoegen, anders in. Dit leidt tot nogal wat onduidelijkheid over de identiteit van personen. Om erachter te komen hoe groot de rol van de overheid in de genocide van 1994 was, is het belangrijk om eerst het debat omtrent het begrip genocide te schetsen. Consensus over dit relatief jonge begrip is nog altijd ver te zoeken. Voor de

¹ P. Englebert & K. Dunn, *Inside African Politics*, Lynne Rienner Publishers (2013) 83., B. Ingelaere, *Living the transition: a bottom-up perspective on Rwanda's political transition*, IOB (2007) 11., P. Uvin, "Reading the Rwandan Genocide", *International Studies Review*, Vol.3, No.3 (2001) 76.

² M. Westberg, "Rwanda's use of the transitional justice after genocide: the Gacaca courts and the ICTR", *Kansas Law Review*, Vol.60, No. 2 (2011) 346-347

³ S. Thomson, "The darker side of transitional justice: the power dynamics behind Rwanda's Gacaca courts", *Journal of the International African Institute*, Vol. 81, No. 3 (2011) 382.

⁴ I. Steflja, "Challenges of transitional justice in Rwanda", *The Africa Portal*, No.18 (January, 2012), F. Reyntjens, "Rwanda: Genocide and Beyond", *Journal of Refugee Studies*, Vol.9, No.3 (1996) 240.

genocide van Rwanda zijn twee discussies cruciaal. De eerste gaat over de invloed van de staat tegenover de invloed van het volk. Hoe heeft het zover kunnen komen? De tweede beschrijft de invloed van het kolonialisme. Discussie twee houdt sterk verband met discussie één, want als de kolonistoren toentertijd veel macht hebben gehad dan kan dit doorwerken tot aan de genocide van 1994.

Per hoofdstuk zal één periode besproken worden, zodat de invloeden per machthebber duidelijker naar voren kunnen komen. Op die manier wordt er een overzichtelijk beeld geschetst van het verloop van de politieke situatie in Rwanda. Het is immers van belang de verschillende kenmerken en aspecten van elke periode te kennen om de relatie met de genocide te kunnen duiden. Hoofdstuk één laat de koloniale tijd zien. Rwanda was geen grote onoverzichtelijke jungle toen de Europeanen daar aankwamen. De Revolutie van 1959 en de onrustige periode daarna staan in hoofdstuk twee centraal. Van wie werd Rwanda nu eigenlijk onafhankelijk? Hoofdstuk drie gaat in op hoe de genocide tot stand kwam en wat er tijdens de genocide gebeurde. Wie deed mee en waarom? De conclusie zal de relatie tussen de machthebbers en de genocide duidelijk maken.

In Rwanda zijn in een tijdsbestek van 100 dagen meer dan een half miljoen mensen vermoord. Sindsdien zijn we maar met één vraag bezig geweest: hoe heeft dit kunnen gebeuren? Een simpel verhaal over haat tussen twee etnische groepen is niet voldoende om een genocide met een omvang zoals deze te verklaren. Er liggen meer en misschien zelfs wel belangrijkere factoren aan ten grondslag.

2 Status Quaestionis

Een definitie geven van een fenomeen is niet eenvoudig. Dat blijkt ook voor de term genocide het geval te zijn. Het woord werd in 1943 geïntroduceerd door de Poolse jood Raphaël Lemkin. Zo'n zeventig jaar later zijn wetenschappers het nog altijd niet met elkaar eens over de term. Voor Lemkin betekende genocide de vernietiging van een natie of etnische groep. Het woord is een samensmelting van het Griekse 'genos', wat ras of stam betekent en het Latijnse 'cide', wat doden betekent. Het gaat Lemkin om een gecoördineerd plan met als doel het uitroeien van een nationale groep. De middelen en manieren om dit te doen kunnen verschillen. Individuen worden enkel aangevallen, omdat zij onderdeel uitmaken van een bepaalde groep. Genocide bestaat voor hem uit twee fases: de vernietiging van het nationale patroon van de onderdrukte groep en het opleggen van het nationale patroon van de onderdrukkende groep.⁵ Vóór het begrip genocide werden dit soort praktijken vaak aangeduid met denationalisatie of germanisering (in het geval van Duitsland). Beide begrippen zijn volgens Lemkin niet toereikend, omdat hierbij alleen sprake is van het opleggen van het nationale patroon van de onderdrukkende groep. De onderdrukte groep blijft wel in leven.⁶

Het is gezien de gebeurtenissen tussen 1940 en 1945 niet vreemd dat de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties al op 11 december 1946 resolutie 96 aannam: sindsdien is genocide strafbaar volgens het internationaal recht. Volgens de Vergadering is genocide een ontkenning van het bestaansrecht van een menselijke groep, zoals moord de ontkenning van het bestaansrecht van een individueel mens is. Het is in strijd met het morele recht en de doelen van de Verenigde Naties.⁷

Sinds het ontstaan van het begrip genocide bestaat er veel onenigheid over. De kenmerken van de term zijn slechts in zekere mate duidelijk. Het grootste knelpunt is het verschil tussen een 'harde' of een 'zachte' definitie. Hierbij is het probleem dat er bij een harde definitie teveel wordt uitgesloten en bij een zachte definitie te nonchalant wordt gekeken.⁸

In de harde definities komt fysiek geweld naar voren als een essentieel onderdeel van genocide, maar volgens de aanhangers van een 'zachtere' definitie zijn er ook andere strategieën. Fysiek geweld hoeft volgens socioloog Martin Shaw niet per se een onderdeel te

⁵ R. Lemkin, *Axis rule in occupied Europe*, Carnegie endowment for international peace (1944) 79.

⁶ Ibidem. 80.

⁷ United Nations General Assembly Resolution 96 (I): The Crime of Genocide (1946)

⁸ A. Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge (2010) 20.

zijn van genocide: 'Het doel van het vernietigen van sociale groepen is niet alleen het vermoorden van individuele leden, maar het is ook het vernietigen van de sociale macht in de politiek of economie.'⁹ Daarnaast is het van belang de schaal waarop de genocide is uitgevoerd in overweging te nemen. Volgens een harde definitie moet de daad op een grote schaal zijn uitgevoerd om als genocide bestempeld te worden.¹⁰

Bij de vraag 'wie wordt er bedreigd?' gaat het om de scheiding tussen nationale of etnische groepen en politieke groepen of klassen. Voor Lemkin was het duidelijk dat genocide de vernietiging van een natie of etnische groep betekende. Na de genocide in Rwanda heeft het Rwanda-tribunaal geopperd dat elke stabiele en permanente groep in de samenleving beschermd moet worden.¹¹ De nieuw gedefinieerde groepen laten zien dat de definitie van genocide met de jaren steeds 'zachter' is geworden.

Ten slotte is het van belang te constateren wie de genocide initieert. In dit verband wordt herhaaldelijk de overheid genoemd. Historicus Mark Levene stelt dat uitsluitend de overheid een genocide in gang kan zetten.¹² Terwijl Shaw zegt dat het initiatief afkomstig is van gewapende machtsorganisaties.¹³ Ondanks het feit dat er veel verschillende definities zijn, is er één belangrijke overeenstemming: er moet sprake zijn van een bedoeling of een doel. Woorden als 'doelbewust', 'systematisch' en 'gepland' komen regelmatig in definities voor.

Voor de Rwandese genocide maakt het op het eerste gezicht niets uit welke definitie er wordt gehanteerd. Veel of weinig strenge voorwaarden; zij voldoet aan allemaal. Toch is het ook voor Rwanda belangrijk geweest dat de definitie zachter is geworden. De Tutsi waren voornamelijk een etnische groep *in de ogen van* de agressor. Bij een genocide is er vaak een verschil tussen de daadwerkelijke dreiging en de dreiging zoals de agressor haar waarneemt.¹⁴ Academics zijn het nog altijd niet eens over de herkomst van de Tutsi. Vandaar ook dat het Rwanda-tribunaal oppert dat elke stabiele en permanente groep beschermd moet worden.

Wie de genocide heeft geïnitieerd is voor Rwanda moeilijk te constateren. In de discussie over de genocide in Rwanda zijn twee perspectieven te destilleren: top-down en

⁹ M. Shaw, *What is Genocide?*, Polity Press (2007) 34.

¹⁰ Jones, *Genocide*, 16.

¹¹ Jones, *Genocide*, 14.

¹² M. Levene, "Why is the twentieth century the century of genocide?", *Journal of World History*, Vol. 11, No.2 (2000) 317.

¹³ Shaw, *What is Genocide?*, 34.

¹⁴ Levene, "Why is the twentieth century the century of genocide?", 315.

bottom-up. Bij een bottom-up perspectief wordt er gekeken naar sociale verhoudingen en structuren onder de bevolking. Welke motieven hadden zij? In het geval van Rwanda is dit uiterst interessant, omdat hier de participatie van het volk erg hoog lag. Een vooronderstelling die door veel academici in dit verband wordt aangehaald is de 'Greed vs. Grievance' theorie. Deze theorie zegt dat economische belangen en culturele of etnische spanningen hand in hand gaan bij het ontstaan van een conflict.¹⁵ Historicus David Newbury en zijn vrouw Catharine hebben een bottom-up beeld van Rwanda. In het overgrote deel van hun onderzoek stellen zij dat er meer aandacht moet zijn voor de agrarische sector van Rwanda, aangezien bijna negentig procent van de bevolking boer.¹⁶

De Ugandese politicoloog Mahmood Mamdani deelt het perspectief van de Newburys, maar geeft een andere verklaring. De genocide kan niet simpelweg gezien worden als een staatsproject vanwege de enorme maatschappelijke betrokkenheid. Alleen door context kan zij begrepen worden.¹⁷ Volgens hem moet gekeken worden naar legitimering. De Rwandese genocide kon onder het volk gelegitimeerd worden door haar te zien als een 'native's genocide'. Kolonialisme heeft namelijk twee soorten genociden teweeggebracht: 'settler's genocide' en de 'native's genocide'. Een 'settler's genocide' is het vermoorden van de gekoloniseerde bevolking door de kolonisten. Dit kan gebeuren als de bevolking tegenwerkt of niet meewerkt. Een 'native's genocide' zou het vermoorden van de kolonisten door de gekoloniseerde bevolking zijn. In dit geval komt eerder het begrip zelfverdediging naar voren. Een 'native's genocide' is genocide zonder schuldgevoelens.¹⁸

Gehoorzaamheid wordt door academici ook als één van de redenen voor de massale participatie van de Rwandese bevolking gezien. Politicoloog Peter Uvin ziet gehoorzaamheid als een belangrijke reden voor de genocide, maar volgens hem zijn er meer redenen voor de massale deelname, zoals angst, opportunisme of vooroordelen.¹⁹ De Belgische collega-politicoloog Filip Reyntjens benadrukt door de gehoorzaamheid het mechanisme zo snel verliep. Mensen waren al heel lang onderdeel van deze traditionele cultuur.²⁰ Feit blijft dat elke Hutu of Tutsi voor zichzelf één of meerdere van deze redenen

¹⁵ P. Collier en A. Hoeffler, *Greed and grievance in civil war*, Oxford University Press (2004) 587-589.

¹⁶ D. Newbury David en C. Newbury, "Bringing the peasants back in: Agrarian Themes in the construction and corrosion of statist historiography in Rwanda", *The American Historical Review*, Vol.105, No.3 (2000) 857, 876.

¹⁷ M. Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton (2002) 8, 9.

¹⁸ Mamdani, *When victims*, 10, 12, 13.

¹⁹ P. Uvin, "Ethnicity and power in Burundi and Rwanda: Different paths to mass violence", *Comparative Politics*, Vol.31, No.3 (1999) 263.

²⁰ Reyntjens, "Genocide and beyond", 248.

kon aanvoeren, maar de Rwandezen waren in ieder geval geen passieve instrumenten in de handen van hun leiders.²¹

Bij het top-down perspectief speelt de overheid juist de hoofdrol. Volgens sociologe Helen Hintjens was de Rwandese genocide een laatste poging van de Hutu-overheid om aan de macht te blijven. Genocide leek op een bepaald moment de enige optie om te overleven.²² Er heerste enorme onvrede onder de bevolking en de RPF was bezig met een inval. Het was een reactie van de overheid op een crisissituatie.²³ Ook politicoloog René Lemarchand ziet de genocide als een laatste uitweg voor de machthebbers. De overheid maakte slim gebruik van een aantal mythen en indianenverhalen om het volk te beïnvloeden en te mobiliseren.²⁴ Ook de Franse historicus Jean-Pierre Chrétien noemt deze mythen als belangrijke overlevingsinstrumenten.²⁵

Op wetenschappelijk gebied staat de genocide in Rwanda nog ernstig ter discussie. Nadruk ligt hierbij op het woord 'wetenschappelijk', want de media hebben in meerderheid voor één duidelijk verhaal gekozen. Extreem geweld was niet nieuw in de berichtgeving over Afrika. In Rwanda zou de haat tussen twee inheemse stammen simpelweg uit de hand zijn gelopen.²⁶ Hoewel de overeenstemming over de geschiedenis van Rwanda en dus over de redenen voor de Rwandese genocide ver te zoeken is, is het wel duidelijk dat onderzoekers het oneens zijn met het heersende beeld. Regelmatig wordt de veelheid van volkeren en migratiestromen benadrukt. Chrétien spreekt van een 'overweldigende complexiteit' die alleen gezien kan worden als het karikaturale beeld verdwijnt.²⁷

Uit de discussie over invloed van de staat versus invloed van de bevolking vloeit de discussie over de invloed van het kolonialisme voort. Peter Uvin stelt dat de Belgische kolonisatoren een zeer grote invloed hebben gehad op de Rwandese samenleving. Wat eerst een socio-economische verdeling was, werd in de hoofden van mensen veranderd in een diepgeworteld etnisch verschil.²⁸ De Belgische historicus Jan Vansina voert evenwel een opstand in 1897 als bewijs aan dat de vijandigheden tussen Hutu en Tutsi niet alleen te wijten zijn aan de komst van Europeanen in Afrika. De Europeanen namen bestaande

²¹ Uvin, "Ethnicity and power", 263.

²² H. Hintjens, "Explaining the 1994 Genocide in Rwanda", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 37, No. 2 (1999) 241.

²³ Hintjens, "Explaining the 1994 Genocide", 251.

²⁴ R. Lemarchand, *Burundi: ethnic conflict and genocide*, Cambridge University Press (1996) 27.

²⁵ J-P., Chrétien, *Rwanda, les médias du génocide*, Karthala (1995) 142, 164-167.

²⁶ Reyntjens, "Genocide and Beyond", 246., G. Prunier, *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Hurst and Company (1995) 237.

²⁷ J-P. Chrétien, *The great lakes of Africa: two thousand years of history*, Cambridge (2003)

²⁸ Uvin, "Ethnicity and power", 255.

termen over, maar gaven er een racistische laag aan. Het klopte wellicht dat Hutu en Tutsi tegenover elkaar stonden, maar niet vanwege ras.²⁹ Het blijft lastig om twee duidelijk afgebakende kampen te onderscheiden. Peter Uvin ziet bijvoorbeeld de kolonisatie als een belangrijke aanjager van etnische politiek, een manier van politiek bedrijven die meer kwaad dan goed deed, maar benoemt ook de invloed van het volk.³⁰

Deze scriptie zet de hiervoor genoemde perspectieven tegenover elkaar en betreft daar ook het koloniale verleden bij. Historici, antropologen en politicologen maken gebruik van diverse onderdelen van beide perspectieven om de moorden van 1994 te verklaren, maar vaak wordt er wel gekozen voor een bepaalde nadruk op enerzijds de overheid en anderzijds het volk.

²⁹ J. Vansina, *Antecedents to modern Rwanda: The Nyiginya Kingdom*, The University of Wisconsin Press (2004) 135.

³⁰ Uvin, "Ethnicity and power", 255.

3 Kolonialisme in Rwanda (ca. 1850 – 1959)

Het koloniale verleden van Rwanda is erg belangrijk voor de historische context en de complexiteit ervan moet niet onderschat worden. Om een duidelijk beeld te scheppen van de belangrijkste precedenten begint dit hoofdstuk aan het eind van de negentiende eeuw. Ook voordat de Europeanen aankwamen in Centraal-Afrika en Rwanda veranderde in een kolonie was er al sprake van een hiërarchie. Alleen het ging in eerste instantie nog niet om ras of volk, maar om de functie van een persoon in de maatschappij.

Rwanda was gedurende de negentiende eeuw verdeeld in acht koninkrijken, waarvan een Tutsi-clan, de Nyiginya, de meest invloedrijke werd. Onder koning Kigeli Rwabugiri breidden zij zich het meest uit.³¹ De koning stond aan de top van de hiërarchie. Zijn goddelijke macht had hij verkregen door rituele autoriteit. Om het land te besturen had de koning meerdere hoofdmannen tot zijn beschikking. Zij hielden de controle over bepaalde stukken land en zorgden voor de Koninklijke inkomsten. Naarmate het koninkrijk groter werd, nam ook het aantal hoofdmannen toe. Dit zorgde voor veel verwarring en onderlinge concurrentie.³²

Het Rwandese volk was verdeeld, maar niet op basis van ras zoals dat in 1994 wel het geval leek te zijn. De termen Hutu en Tutsi betekenden niet hetzelfde als in 1994. De mensen waren verdeeld aan de hand van hun functie of de mate van hun welvaart. Er was sprake van een socio-economisch onderscheid, een verschil in klasse: rijk tegenover arm.³³ Arm werd vaker geassocieerd met Hutu en rijk met Tutsi. Toch konden stammen en gemeenschappen heterogeen zijn. Ze waren alleen in naam homogeen. Dit kwam onder andere door gemengde huwelijken. In de Rwandese samenleving werd de afkomst bepaald door de vader. Er bestonden officieel dus geen halfbloeden: Hutsi.³⁴

De Rwandese koning Kigali Rwabugiri bracht niet alleen centralisatie, maar introduceerde ook enkele administratieve maatregelen. Uburetwa, een soort ploegendienst om onbetaald collectieve werkzaamheden te verrichten was hiervan een voorbeeld.³⁵ Het militaire administratiesysteem droeg ook bij aan de verdeling van het Rwandese volk. Eerst werden nagenoeg alleen Tutsi gerekruteerd, maar vanwege het Koninklijke expansionisme waren Hutu en Twa (de derde en zeer kleine bevolkingsgroep in Rwanda) ook nodig. Het

³¹ Chrétien, *The Great Lakes*, 160., Mamdani, *When Victims*, 69.

³² Vansina, *Antecedents to modern Rwanda*, 126.

³³ Mamdani, *When victims*, 41., Chrétien, *The Great Lakes*, 69., A. Shyaka, "The Rwandan Conflict: Origin, Development, Exit Strategies", *National Unity and Reconciliation Commission*, Republic of Rwanda (2005) 10-11.

³⁴ Mamdani, *When victims*, 53.

³⁵ Mamdani, *When victims*, 69.

leger was feitelijk de enige plek waar Tutsi, Hutu en Twa als één werden gezien.³⁶ Er was één systeem dat nog het meest de verdeling in stand hield. Dit cliëntsysteem behelsde een contract tussen heer en boer. De cliënt ontving bescherming van de heer in ruil voor welvaart, vaak in de vorm van vee.³⁷ Binnen het systeem, Ubuhake genoemd, werd in eerste instantie geen onderscheid gemaakt tussen Hutu of Tutsi. Een contract werd ook afgesloten tussen bijvoorbeeld twee Tutsi. Bovendien was er als boer nog kans om in klasse te stijgen. Het systeem was nog te buigen.³⁸ Ondanks de economische verschillen was het vreemd een cultureel onderscheid te maken. Hutu, Tutsi en Twa spraken veelal dezelfde taal, hadden dezelfde gebruiken en leefden in hetzelfde gebied. Fysiek kon er wel een onderscheid worden gemaakt en dit had grote gevolgen.³⁹

De Duitsers waren de eerste kolonistoren van Rwanda (1897-1916), maar hun aanwezigheid was zeer oppervlakkig. Dit was ook te wijten aan de Duitse onverschilligheid. Rwanda was simpelweg niet belangrijk genoeg om veel energie in te stoppen.⁴⁰ Door het feit dat de Duitsers weinig interesse hadden in Rwanda, hadden ze ook niet altijd in de gaten dat de Rwandese koningen gebruik maakten van de Duitse heerschappij. De Rwandese koning wilde niets liever dan meer centralisatie.⁴¹

Na de Eerste Wereldoorlog verloren de Duitsers Rwanda aan de Belgen (1916 – 1959). Voor de Belgen was Rwanda wel een belangrijke kolonie en dat werd ook ondervonden.⁴² Rwanda werd een Belgisch protectoraat. Het militaire administratiesysteem, Ubuhake, en het verplicht uitvoeren van collectieve werkzaamheden bleven allemaal onderdeel van de Rwandese samenleving, maar hier kwam met de komst van de Belgen nog een belangrijk aspect bij: ras. Voor de Europeanen was ras in de negentiende eeuw een belangrijk onderdeel van de maatschappij. Fysieke kenmerken waren hierbij bruikbare handvaten. Een logisch gevolg was daarom dat Hutu, Tutsi en Twa voortaan op hun uiterlijk werden ingedeeld. Tutsi waren lang en dun, Hutu waren klein, maar Twa waren bijna dwergachtig klein.⁴³

De basis voor deze nieuwe rasindeling werd gezocht bij verschillende mythen, waarvan de Hamitische mythe waarschijnlijk de eerste en meest invloedrijke was. Deze mythe werd halverwege de negentiende eeuw leven ingeblazen door de Engelse

³⁶ Mamdani, *When victims*, 67, 68.

³⁷ Newbury, "Bringing the peasants back in", 861.

³⁸ Prunier, *Rwanda Crisis*, 13, 14.

³⁹ Prunier, *Rwanda Crisis*, 5.

⁴⁰ Prunier, *Rwanda Crisis*, 25., R. Lemarchand, *Rwanda and Burundi*, Pall Mall Press (1970) 63.

⁴¹ Prunier, *Rwanda Crisis*, 24, 25., Lemarchand, *Rwanda and Burundi*, 63., Chrétien, *The Great Lakes*, 217-218.

⁴² Prunier, *Rwanda Crisis*, 26, Chrétien, *The Great Lakes*, 260., Reyntjens, "Genocide and Beyond", 243.

⁴³ Prunier, *Rwanda Crisis*, 5.

ontdekkingsreiziger John Hanning Speke.⁴⁴ Het verhaal gaat dat de Tutsi van Hamitische afkomst zijn, van oorsprong uit Ethiopië kwamen en naar Rwanda trokken. Daar aangekomen hebben zij de inheemse Hutu onderworpen. Van Hamitische afkomst zijn, betekent nageslacht van de Bijbelse figuur Cham en daardoor meer 'Europees'.⁴⁵ De Tutsi waren groter en sterker en in de ogen van de Europeanen leken ze daarom geboren om over de Hutu te heersen.⁴⁶ Onder de Belgen bleven de Tutsi daarom ook veel macht behouden.⁴⁷ De Belgen wilden zo graag onderscheid kunnen maken tussen de volken dat zij er een identificatiesysteem voor inrichtten. Deze identificatieplicht zorgde ervoor dat Hutu niet meer in klasse konden stijgen, zoals voorheen door Ubuhake wel het geval was.⁴⁸

Onder de Belgen nam de sociale polarisatie toe en werden de machtsverhoudingen steeds scherper.⁴⁹ Hoewel veel oorspronkelijke systemen bleven bestaan, was het beleid van de Belgen directer.⁵⁰ Regeren ging nog wel volgens het Rwandese systeem, maar alle belangrijke functies gingen naar de Tutsi.⁵¹ Vaak werden Hutu op deze posities gewoon vervangen.⁵² De Belgen voerden tevens een nieuwe belasting in: Uburetwa. Deze belasting moest alleen door Hutu worden afgedragen.⁵³

Dientengevolge nam de onvrede onder de Hutu steeds verder toe. De Belgen namen, vanwege hun indirecte systeem, geen nieuwe verhoudingen mee, maar de oude relaties werden wel aangepast en aangescherpt. Hoewel het niet zo is dat Ubuhake vóór de kolonisatie volledig vrijwillig en gemoedelijk verliep, veranderde het systeem wel van aard. Voor de boeren, in toenemende mate alleen Hutu, kon almaar minder voordeel uit het systeem gehaald worden. Het begon steeds meer op uitbuiting te lijken, in plaats van op een sociaal contract waar beide partijen voordeel bij hadden. Ubuhake was ook steeds meer een systeem tussen Hutu enerzijds en Tutsi anderzijds geworden.⁵⁴ De Tutsi zagen het als een

⁴⁴ D. Finkelstein, "Breaking the Thread: The Authorial Reinvention of John Hanning Speke in His Journal of the Discovery of the Source of the Nile", *Text*, Vol.9 (1996) 281., Prunier, *Rwanda Crisis*, 6., Newbury, "Bringing the peasants back in", 852., Vansina, *Antecedents to modern Rwanda*, 138.

⁴⁵ Newbury, "Bringing the peasants back in", 852.

⁴⁶ E. R. Sanders, "The Hamitic Hypothesis; Its Origin and Functions in Time Perspective", *The Journal of African History*, Vol.10, No.4 (1969) 528.

⁴⁷ Vansina, *Antecedents to modern Rwanda*, 138.

⁴⁸ P. Gourevitch, *We Wish To Inform You That Tomorrow We Will Be Killed With Our Families*, Picador (2000) 56-57.

⁴⁹ Prunier, *Rwanda Crisis*, 12.

⁵⁰ Chrétien, *The Great Lakes*, 235., Lemarchand, *Rwanda and Burundi*, 72., F. Reyntjens, *Pouvoir et droit au Rwanda, Droit public et evolution politique, 1916-1973*, Tervuren: Musée Royal de l'Afrique Centrale (1985) 113-116.

⁵¹ Prunier, *Rwanda Crisis*, 26.

⁵² Uvin, "Ethnicity and power", 255., Prunier, *Rwanda Crisis*, 26.

⁵³ C. Newbury, *The Cohesion of Oppression, Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1960-1960*, Columbia University Press (1988) 141.

⁵⁴ Prunier, *Rwanda Crisis*, 14.

contract waarbij er sprake was van wederzijds nut. De Hutu beschreven het als een vorm van slavernij, een manier waarop de Tutsi-meesters de arme Hutu konden uitbuiten.⁵⁵

Het Belgische perspectief op de situatie in Rwanda veranderde ook. Zij zagen in dat de Hutu steeds vaker en in alsmaar groteren getale in opstand kwamen. Belangrijk hierbij is dat de Hutu in Rwanda altijd een grote meerderheid hebben gevormd. In reactie op deze ontwikkelingen begonnen de Belgen regelmatig de kant van de Hutu te kiezen. Hierdoor namen de spanningen nog meer toe en was er steeds vaker sprake van rellen of andere uitingen van geweld tegen Tutsi. Halverwege de twintigste eeuw kwamen er twee elitegroepen tegenover elkaar te staan: de oude garde, bestaande uit de Rwandese koning en zijn hofmannen en een nieuwe elite, bestaande uit goed opgeleide Hutu.⁵⁶

Conclusie

Ook vóór de kolonisatie was Rwanda een hiërarchische samenleving. Volgens de historicus Gérard Prunier konden de nieuwkomers niets anders doen dan *'lie in the bed which had already been made by their predecessors.'*⁵⁷

Het is belangrijk om te begrijpen dat wat de Hutu en de Tutsi in eerste instantie gescheiden heeft niet ras is, maar een tegenstelling tussen rijk en arm. Het waren socio-economische verschillen die tot onvrede en rellen leidden, niet het feit dat iemand tot een ander volk behoorde.⁵⁸ Dit verschil werd onder invloed van de Belgen veranderd. Hoewel de verhoudingen niet nieuw waren, werden ze wel aangepast en aangescherpt, door een belasting alleen voor Hutu in te voeren of door op belangrijke posities Hutu te vervangen door Tutsi. De verhoudingen werden nagenoeg onveranderlijk.

Het was niet zo dat het volk al deze maatregelen slechts onderging. Voor veel boeren was Ubuhake ook een direct voordeel, maar naarmate dit voordeel afnam, daalde ook het enthousiasme. Via de nieuwe partijen, onder andere van de nieuwe Hutu-elite, kon het volk meer van zich laten horen. Het was duidelijk dat de meerderheid van de bevolking, grotendeels Hutu, klaar was met de oneerlijke sociale verdeling en verandering eiste.

⁵⁵ Prunier, *Rwanda Crisis*, 13.

⁵⁶ Reyntjens, *Pouvoir et droit au Rwanda*, 224, Mamdani, *When victims*, 106, 112, 114.

⁵⁷ Prunier, *Rwanda Crisis*, 17.

⁵⁸ Prunier, *Rwanda Crisis*, 16.

4 Etnische onafhankelijkheid (1959 - 1973)

Door de komst van de nieuwe Hutu-elite lag de machtsstrijd weer helemaal open. De elite werd ook steeds assertiever in het nastreven van haar idealen. Met het oog op de lokale verkiezingen begon de elite zich vanaf de jaren vijftig te verenigen in politieke partijen. De twee belangrijkste Tutsi-partijen waren: UNAR (Nationale Rwandese Unie), een monarchistische partij die directe onafhankelijkheid eiste, en RADAR (Democratisch Rwanda), ook pro-onafhankelijkheid, maar meer hervormingsgezind dan UNAR⁵⁹. Voor de Hutu waren er ook twee belangrijkste partijen: APROSOMA (Associatie voor promotie van de sociale massa)⁶⁰, een partij die Hutu-belangen verdedigde en MDR-Parmehutu (Democratisch Republikeinse beweging), een etnisch exclusieve partij die ook streefde naar de emancipatie van de Hutu-meerderheid. De laatste twee partijen werden allebei in hoge mate geleid door één leider. Voor APROSOMA was dit Joseph Habyarimana Gitera en voor MDR-Parmehutu was dit Grégoire Kayibanda.⁶¹ Kayibanda ontpopte zich halverwege de jaren vijftig tot de hoofdpersoon van de Sociale Revolutie.⁶² De Tutsi waren in hoge mate verdeeld in thuisblijvers en politieke ballingen, terwijl de Hutu onderling discussieerden over de mogelijkheid van een multiraciale samenleving.⁶³

De spanningen, ontstaan door de toenemende sociale polarisatie en de opkomende Hutu-elite, leidden tot een serie van ernstige geweldsuitingen met als climax de Sociale Revolutie in november 1959. Er was al langere tijd sprake van spanning en geweld, maar de uitingen in november waren extremer en grootschaliger. Daarnaast was het geweld uitdrukkelijk etnisch gekleurd. Dit was de eerste keer dat Hutu Tutsi aanvielen, omdat zij Tutsi waren.⁶⁴ Waarschijnlijk was de vonk die de gehele revolutie in gang zette de aanval op de MDR-Parmehutu politicus Dominique Mbonyumutwa door Tutsi.⁶⁵ Soms wordt ook de afschaffing van Ubuhake in 1954 als één van de belangrijkste oorzaken gezien.⁶⁶ De vonk zorgde hoe dan ook voor meer dan genoeg vuur door het hele land. Hutu op het platteland reageerden op de aanval met protesten, maar deze opstanden veranderden vaak in rellen of

⁵⁹ Reyntjens, *Pouvoir et droit*, 253., P. Niesen, *Political party bans in Rwanda 1994–2003: three narratives of justification*, Routledge (2010) 113., Mamdani, *When Victims*, 119-123.

⁶⁰ I. Linden en J. Linden, *Church and Revolution in Rwanda*, Manchester University Press (1977) 251-252.,

⁶¹ Mamdani, *When Victims*, 118.

⁶² Prunier, *Rwanda Crisis*, 45.

⁶³ Mamdani, *When Victims*, 125-126.

⁶⁴ J.J. Carney, *Rwanda Before the Genocide: Catholic Politics and Ethnic Discourse in the Late Colonial Era*, Oxford University Press (2013) 124., Mamdani, *When Victims*, 105.

⁶⁵ Lemarchand, *Rwanda and Burundi*, 162., Carney, *Rwanda Before the Genocide*, 124.

⁶⁶ Reyntjens, *Pouvoir et droit*, 208.

leidden tot andere uitingen van onvrede, zoals het in brand steken van Tutsi-huizen.⁶⁷ Met name Tutsi-hoofdmannen waren doelwit van boze Hutu-boeren.⁶⁸ Het is niet verwonderlijk dat de sociale revolutie ook wel de “wind van vernietiging” werd genoemd.⁶⁹

Als reactie op het geweld kondigde België een noodtoestand af in Rwanda. Kolonel Guy Logiest besloot om honderden hoofdmannen te vervangen door Hutu: een pro-Hutu besluit met grote gevolgen.⁷⁰ De oorspronkelijke Tutsi-superieuren werden overgeplaatst, vermoord of waren zelf gevlucht. Door deze hiërarchische herindeling was het voor MDR-Parmehutu niet moeilijk de lokale verkiezingen met gemak te winnen.⁷¹ Er zijn door onder andere UNAR nog pogingen gedaan om de machtsverschuiving tegen te gaan, maar de overwinning voor MDR-Parmehutu was niet meer te voorkomen.⁷²

Ondanks de verkiezingsoverwinning van MDR-Parmehutu was Rwanda nog altijd instabiel. Het geweld jegens Tutsi bleef aanhouden en op diverse locaties in Rwanda, met de provincie Gikongoro als dieptepunt, werden Tutsi-burgers aangevallen en vermoord.⁷³ Al vanaf het begin van de revolutie vertrokken Tutsi naar aangrenzende landen zoals Uganda om het geweld te ontvluchten.⁷⁴ In december probeerden de gevluchte Tutsi, door Hutu inyenzi (kackerlakken) genoemd, op grote schaal Rwanda binnen te dringen, maar ze waren te slecht bewapend en werden daardoor gemakkelijk verslagen.⁷⁵

Kayibanda reageerde op deze invasie door de bevolking op te roepen zich te verdedigen tegen de ‘Tutsi-terroristen’. Een massale slachting van Tutsi-politici en burgers volgde. Vooral in Gikongoro werden Tutsi hevig aangevallen.⁷⁶ Angst, paniek en de vele geruchten die de ronde deden, leken de grootste aanjagers voor de enorme participatie te zijn geweest. In totaal zijn er sinds de revolutie en de genocide ongeveer een half miljoen Tutsi gevlucht.⁷⁷

⁶⁷ Linden, *Church and Revolution*, 267., Carney, *Rwanda Before the Genocide*, 125.

⁶⁸ Mamdani, *When Victims*, 123.

⁶⁹ Gourevitch, *We Wish To Inform*, 59., Prunier, *Rwanda Crisis*, 41.

⁷⁰ Mamdani, *When Victims*, 123., J.N. Vasserstrom, *Human Rights and Revolutions*, Rowman & Littlefield Publishers (2007) 130.

⁷¹ Carney, *Rwanda Before the Genocide* 122., Mamdani, *When Victims*, 124., K. Somerville, *Radio Propaganda and the Broadcasting of Hatred*, Palgrave Macmillan. (2012) 164., Newbury, *The Cohesion of Oppression*, 197.

⁷² Mamdani, *When Victims*, 125.

⁷³ C.P. Scherrer, *Genocide and Crisis in Central-Africa: Conflict, Roots, Mass Violence, and Regional War*, Greenwood Publishing Group (2002) 29., Carney, *Rwanda Before the Genocide*, 174.

⁷⁴ Prunier, *Rwanda Crisis*, 51, 61-62., Carney, *Rwanda Before the Genocide*, 156., Chrétien, *The Great Lakes*, 266., Lemarchand, *Rwanda and Burundi*, 167.

⁷⁵ Prunier, *Rwanda Crisis*, 54., S. Strauss, *The Order of Genocide: race, power and war in Rwanda*, Cornell University Press (2006) 185.

⁷⁶ Strauss, *The Order of Genocide*, 186.

⁷⁷ Mamdani, *When Victims*, 160., F. Reyntjens, *L’Afrique des Grands Lacs en crise: Rwanda, Burundi, 1988-1994*, Karthala (1994) 13., Human Rights Watch Arms Project, “Arming Rwanda: The Arms Trade and Human Rights Abuses in the Rwandan War”, HRW Report (1994) 8.

In juli 1962 was Rwanda officieel autonoom.⁷⁸ De revolutie was voorbij, maar van wie was er eigenlijk gewonnen? Van de Belgen of van de Tutsi? Met het winnen van de verkiezingen in 1961 door de MDR-Parmehutu werden in de eerste plaats de Tutsi neergezet als de verliezers. Rwanda was omgevormd van een Tutsi-oligarchie tot een Hutu-eenpartijstaat.⁷⁹ De machtsverhoudingen waren vanaf dat moment volledig omgedraaid. Hutu werden nagenoeg overal superieur en Tutsi werden in toenemende mate gediscrimineerd en uitgesloten. De overheid stelde quota in om het aantal Tutsi in het onderwijs en in overheidsfuncties te beperken.⁸⁰ De Hutu-hegemonie werd gelegitimeerd onder het voorwendsel van een demografische meerderheid en democratie.⁸¹ De Tutsi die wel in Rwanda bleven hadden een zeer beperkte politieke vrijheid. Het voorwendsel van democratie ging overigens voor alle Rwandezen niet op. MDR-Parmehutu hield de teugels niet minder strak dan de Tutsi en de kolonistoren voor haar hadden gedaan.⁸²

Toch bleek de eenpartijstaat Rwanda niet voor langere tijd te kunnen regeren. Al vanaf 1962 begon de eenheid binnen de partij van Kayibanda scheurtjes te vertonen. Het waren met name regionale verschillen die voor onenigheid zorgden. Naarmate de directe dreiging van de 'Tutsi-terroristen' minder werd, moest Kayibanda iets anders vinden om het volk aan Rwanda en zichzelf te kunnen binden. Echter, er was weinig voorhanden om dit te bewerkstelligen.⁸³ De genadeklap voor het regime kwam in 1973 na een staatsgreep door de minister van defensie Juvénal Habyarimana. De Hutu-politici uit het noorden voelden zich achtergesteld in de huidige situatie.⁸⁴ Er begon een opstand binnen de Hutu-elite⁸⁵, die resulteerde in een nieuwe, uit Noord-Rwanda afkomstige, president.⁸⁶

Conclusie

De Hutu hadden het gevoel in alles achtergesteld te zijn en naarmate de macht van de Tutsi toenam, werd dit ook steeds meer bewaarheid. In de politieke strijd voorafgaand aan de gewelddadige revolutie van 1959 kwamen Hutu en Tutsi steeds scherper tegenover elkaar te staan. Het feit dat de Tutsi uit Ethiopië kwamen, bezorgde hen voorheen het recht om te

⁷⁸ Prunier, *Rwanda Crisis*, 54.

⁷⁹ Carney, *Rwanda Before the Genocide*, 121, 185., Mamdani, *When Victims*, 104.

⁸⁰ C.E. Toffolo, *Emancipating Cultural Pluralism*, SUNY Press, (2003) 72.

⁸¹ Prunier, *Rwanda Crisis*, 58.

⁸² Reyntjens, "Genocide and Beyond", 245.

⁸³ L. Barrington, *After Independence: Making and protecting the nation in postcolonial and postcommunist states*, University of Michigan Press (2009) 90., J.D. Fage e.a., *The Cambridge History of Africa, Volume 8*, Cambridge University Press (1984) 734., Lemarchand, *Rwanda and Burundi*, 492.

⁸⁴ Somerville, *Radio Propaganda*, 167.

⁸⁵ Prunier, *Rwanda Crisis*, 60.

⁸⁶ Prunier, *Rwanda Crisis*, 74-76., Mamdani, *When Victims*, 138.

heersen. Nu werd dit juist tegen ze gebruikt. Voor het eerst stonden Hutu en Tutsi om raciale redenen tegenover elkaar staan. De revolutie betekende uiteindelijk omverwerping van de status quo, maar ook opnieuw een greep naar geweld om politieke veranderingen te bewerkstelligen. Het is onder andere deze notie die de voedingsbodem voor de genocide versterkt. Geweld wekt meer geweld op en kan door politieke leiders gebruikt worden als legitimering.⁸⁷ De Belgen hadden met name invloed op de afloop van de revolutie. Door de hiërarchische herindeling, waarbij de Hutu aan het langste eind trokken, was een verkiezingsoverwinning van MDR-Parmehutu zeker. Deze Hutu-zege had zeer negatieve gevolgen voor de Tutsi.

Naast onafhankelijk te zijn geworden van een kolonisator, was Rwanda vooral 'etnisch' onafhankelijk geworden van de Tutsi. Deze autonomie bracht het land alleen geen stabiliteit. Bovendien bleef de staat alles controlerend. Eenmaal aan de macht bleek ook de MDR-Parmehutu instabiel en lukte het Kayibanda niet om aan de macht te blijven. Economische verschillen en politieke representatie gingen verder dan alleen 'Hutu zijn'. Dat het regime van Kayibanda vervolgens aan zijn eind kwam, was niet verbazingwekkend. Het volk keurde de komst van Habyarimana grotendeels goed. Ze waren opnieuw toe aan verandering.⁸⁸

⁸⁷ T. R. Gurr, *Minorities at Risk. A Global View of Ethnopolitical Conflicts*, Princeton University Press (1993) 126-127.

⁸⁸ Prunier, *Rwanda Crisis*, 75.

5 Burgeroorlog en genocide (1973 – 1994)

Na de staatsgreep beheerste de MRND (Nationale Revolutionaire Partij voor Ontwikkeling), de partij van Habyarimana, de politiek in Rwanda. Opnieuw werd het land een eenpartijstaat.⁸⁹ Hoewel veel Rwandezen nog altijd onder de armoedegrens leefden, ging het over het algemeen economisch beter met Rwanda.⁹⁰ Tutsi werden door de MRND als een etnische groep geaccepteerd met als direct gevolg dat zij voortaan als autochtonen werden beschouwd.⁹¹ Bij zowel Hutu als Tutsi stond Habyarimana dan ook bekend als de beschermer van de Tutsi.⁹² Op deze manier bleven de Hutu en Tutsi als politieke identiteiten bestaan, want alleen een Hutu kon de beschermer van de Tutsi zijn.⁹³ Bovendien was er nog altijd discriminatie en was met name de politieke vrijheid van Tutsi niet optimaal.⁹⁴

Vanaf de jaren negentig namen de spanningen weer toe als gevolg van een zwakke economie, met dalende koffieprijzen, en voedseltekorten. Bovendien werd het regime van Habyarimana onder druk gezet door de internationale gemeenschap: er moest meer democratisering komen. Overigens gold dit laatste niet alleen voor Rwanda; er waren meerdere landen in Afrika die onder dezelfde druk stonden.⁹⁵ De mensen in Rwanda zelf waren ook toe aan verbetering en begonnen steeds vaker te protesteren.

Ondertussen vormde zich in Uganda ook een politieke groepering bestaande uit voormalige Tutsi-vluchtelingen: de RPF (Rwandeese Patriottisch Front). Deze Tutsi wilden terugkeren naar Rwanda om een tweetal redenen. Ten eerste waren zij of hun voorouders Rwandezen en zij zagen het daarom als hun recht. Daarnaast wilden zij de politieke situatie in Rwanda verbeteren. Volgens de RPF werden mensenrechten in Rwanda ernstig geschonden. Habyarimana weigerde mee te werken, waarop de RPF ervoor koos om met geweld een poging te doen Rwanda binnen te dringen. De invasie van de RPF op 1 oktober 1990 markeerde het begin van de Rwandese burgeroorlog.⁹⁶ De poging in oktober 1990 mislukte, omdat de RPF zwaar in de minderheid was, maar zou de eerste van vele pogingen zijn om Habyarimana af te zetten.⁹⁷ Hoewel Habyarimana vóór de invasie van de RPF

⁸⁹ P. Niesen, *Political party bans in Rwanda 1994–2003: three narratives of justification*, Routledge (2010) 113.

⁹⁰ Gourevitch, *We Wish To Inform*, 75., Reyntjens, *L’Afrique des Grands Lacs en crise*, 35.

⁹¹ Mamdani, *When Victims*, 138, 143.

⁹² A. Kuperman, *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*, Brookings Institution Press (2004) 9.

⁹³ Mamdani, *When Victims*, 142.

⁹⁴ Mamdani, *When Victims*, 138.

⁹⁵ Reyntjens, ‘Genocide and Beyond’, 241.

⁹⁶ A. Kuperman, ‘Provoking Genocide: a revised history of the Rwandan Patriotic Front’, *Journal of Genocide Research*, Vol.6 (2004) 70.

⁹⁷ Prunier, *Rwanda Crisis*, 94., P-A. Braud, *L’Ordre de la violence, ordre politique, historicité des violences et gestion des conflits au Rwanda et au Burundi dans les années 1990*, PhD thesis, Institut d’Études Politiques (2005) 272.

bekend stond als beschermer van de Tutsi, reageerde hij nu fel: overal werden Tutsi om politieke redenen gearresteerd en aanvallen op Tutsi door het hele land werden oogluikend toegestaan.⁹⁸

Onder druk van een burgeroorlog en de internationale gemeenschap werden in 1993 door Habyarimana de Arusha-akkoorden getekend.⁹⁹ Door deze akkoorden werd een vredesovereenkomst bereikt tussen de Rwandese regering en de RPF. Bovendien accepteerde de regering verschillende democratische veranderingen, waarvan 'power sharing' met de RPF misschien wel de belangrijkste was. Door de overeenkomst werden enerzijds de wapens neergelegd, maar anderzijds gaf het een extra impuls aan de conservatieve Hutu-elite, aanhangers van 'Hutu Power', een ideologie met een sterke anti-Tutsi sentiment.¹⁰⁰ De Akazu, een netwerk bestaande uit Habyarimana's intieme contacten, waaronder zijn vrouw¹⁰¹, behoorde tot de kern van deze elite. 'Power sharing' zou het absolute einde van de Hutu-overheersing betekenen.¹⁰² Langzamerhand begonnen Habyarimana en zijn volgelingen nog maar één oplossing te zien. Er werden diverse rapporten opgesteld, waaruit bleek dat de Tutsi de grote vijanden waren en een bedreiging vormden voor Rwanda.¹⁰³

De Hutu-regering was al langer bezig haar macht te behouden. Sinds de eerste invasie van de RPF waren er door de regering diverse doodseskaders en milities gevormd die diverse aanvallen en moorden op Tutsi door het hele land uitvoerden.¹⁰⁴ Deze acties waren volgens de regering 'uit zelfverdediging'.¹⁰⁵ Rwanda werd langzaam maar zeker steeds gewelddadiger. Deze bewapende groepen zouden ook tijdens de genocide een grote rol spelen. De organisatiestructuur was zo opgebouwd dat binnen één uur nadat het eerste bevel was gegeven duizenden mensen vermoord konden zijn.¹⁰⁶

Op 6 april 1994 werd, vlak voor de landing in Kigali, het vliegtuig van president Habyarimana neergeschoten.¹⁰⁷ Deze gebeurtenis bleek achteraf het begin van de genocide in

⁹⁸ Kuperman, *The Limits of Humanitarian Intervention*, 9.

⁹⁹ Prunier, *Rwanda Crisis*, 190-191., Human Rights Watch, Alison des forges (ed.), *Aucun témoin ne doit survivre, Le Génocide au Rwanda*, Karthala (1999) 148.

¹⁰⁰ L. Melvern, *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Zed Books (2000) 6., J.A. Berry en C. Pott Berry, *Genocide in Rwanda: A Collective Memory*, Howard University Press (1999) 113-115.

¹⁰¹ Reyntjens, "Genocide and Beyond", 243., Hintjens, "Explaining the 1994 Genocide", 259., Strauss, *The order of Genocide*, 31-32.

¹⁰² Reyntjens, "Genocide and Beyond", 243.

¹⁰³ Melvern, *A People Betrayed*, 61 - 62.

¹⁰⁴ Reyntjens, *L'Afrique des grands lacs en crise*, 183-196., Reyntjens, "Genocide and Beyond", 247., Hintjens, "Explaining the 1994 Genocide", 257.

¹⁰⁵ Melvern, *A People Betrayed*, 43 - 47, 63.

¹⁰⁶ Reyntjens, "Genocide and Beyond", 248.

¹⁰⁷ F. Reyntjens, *Rwanda: Trois jours qui ont fait basculer l'histoire*, L'Harmattan (1995) 33-38., N. Eltringham, *Accounting for Horror, Post-Genocide debates in Rwanda*, Pluto Press (2004)111.

Rwanda. Wie de verantwoordelijkheid droeg voor deze aanslag is nog altijd niet duidelijk, maar wie de schuld kreeg des te meer: de RPF en haar medeplichtigen, zijnde alle Tutsi in Rwanda. Eerst werden door de milities alleen politieke tegenstanders van het regime en Tutsi, waarvan men zeker wist dat zij banden hadden met de RPF, vermoord. Later waren alle Tutsi en zelfs gematigde Hutu potentiële slachtoffers.¹⁰⁸ Door de organisatiestructuur kon de genocide zich gemakkelijk verspreiden.¹⁰⁹ Bovendien was Rwanda dichtbevolkt, wat de snelheid waarmee de genocide kon worden gepleegd verhoogde; tachtig procent van de slachtoffers werden in de eerste zes weken vermoord.¹¹⁰

Het regime had zoveel macht dat er in de berichtgeving weinig tegengeluid te horen was.¹¹¹ Via diverse media zoals het populaire en sterk met de MRND verbonden radiostation RTLM (Radio Télévision Libre des Mille Collines) en de krant Kangura, werden mensen tot nog meer geweld aangezet.¹¹² Berichten over de RPF die alleen terug zou komen om Rwanda terug te sturen naar de koloniale tijd zorgden voor gevoelens van haat en wraak. Mensen dachten terug aan vroegere periodes van geweld, wat nog meer geweld aanwakkerde.¹¹³ De Tutsi waren de 'vijand van binnenuit'. Onder andere door dit soort haatcampagnes was er grote participatie onder de Hutu-bevolking.¹¹⁴

Propaganda van bovenaf was echter niet het enige wat mensen kon overhalen mee te werken aan de genocide. Een motief, intrinsiek in de Rwandese cultuur, was gehoorzaamheid. Voor veel Rwandezen is het meer dan gebruikelijk om te doen wat de overheid of iemand in een hogere functie zegt.¹¹⁵ De hoge sociale druk onder de Hutu-bevolking zorgde ervoor dat nog veel meer mensen de wapens oppakten. Niet meedoen betekende zelf slachtoffer worden. Bovendien leken er economische motieven te zijn om deel te nemen aan de genocide. Rwanda zat middenin een economische crisis en veel mensen

¹⁰⁸ Strauss, *The Order of Genocide*, 27-28., Prunier, *Rwanda Crisis*, 229-232, 242., R. Lemarchand, "The rationality of genocide", *Journal of Opinion*, Vol. 23, No.2 (1995) 11.

¹⁰⁹ Hintjens, "Explaining the 1994 genocide", 267, 280., Human Rights Watch, Alison des forges (ed.), *Aucun témoin ne doit survivre, Le Génocide au Rwanda*, Karthala (1999) 261., Prunier, *Rwanda Crisis*, 237-242.

¹¹⁰ Prunier, *Rwanda Crisis*, 4, 261.

¹¹¹ L. Kirschke, *Broadcasting Genocide: Censorship, propaganda and state-sponsored violence in Rwanda 1990-1994*, Article 19 (1996) 22.

¹¹² D. Yanagizawa-Drott, *Propaganda and Conflict: Evidence from the Rwandan genocide*, Harvard University (2014) 4., Melvern, *Conspiracy to Murder*, 51., Melvern, *A People Betrayed*, 71 -72.

¹¹³ Gurr, *Minorities at Risk*, 126-127.

¹¹⁴ Strauss, *The order of Genocide*, 29, 50, 95., R.J.P. Figueiredo en B.R. Weingast, "The Rationality of Fear: Political Opportunism and Ethnic Conflict", *Institute for War and Peace Studies* (1997), Hintjens, "Explaining the 1994 Genocide", 251.

¹¹⁵ C.P. Scherrer, *Genocide and Crisis in Central Africa: Conflict Roots, Mass Violence, and Regional War*, Greenwood Publishing Group (2002) 114-115., Prunier, *Rwanda Crisis*, 57., P. Uvin, *Aiding Violence: The Development Enterprise in Rwanda*, Kumarian Press (1998) 215.

leefden in armoede. Vaak werden bezittingen van Tutsi-slachtoffers ingenomen of onderling verdeeld.¹¹⁶

Ondertussen had de RPF de strijd weer opgepakt. Vanuit het noordoosten veroverden ze gestaag Rwandese grond tot ze op 11 april in de hoofdstad Kigali aankwamen.¹¹⁷ In juli 1994 zou er echter pas officieel een einde komen aan een genocide van bijna honderd dagen.¹¹⁸ Het einde van de genocide betekende tegelijkertijd een Tutsi-overwinning. De nieuwe regering stond naderhand onder enorme druk. De RPF had zelf tijdens de oorlog en de genocide ook ernstige misdrijven begaan, zoals het systematisch vermoorden van MRND-politici.¹¹⁹ Toch bleef zij overeind en behoudt is tot op heden de dominante partij in Rwanda.

Conclusie

De burgeroorlog en de daarbij behorende chaotische politieke situatie creëerden zodanig veel angst en onzekerheid dat een genocide kon plaatsvinden. Maar niet alleen de bevolking was bang. De genocide is vooral te wijten aan de angst van de Hutu-regering. Hun angst om de macht te verliezen bewoog hen tot het instellen van milities en doodseskaders. De macht van de staat en de strakke organisatiestructuur zorgden er uiteindelijk voor dat de genocide zeer snel en op grote schaal uitgevoerd kon worden.

In de berichtgeving werden de burgeroorlog en de invasie van de RPF gebruikt als redenen om de 'vijand in ons midden', de Tutsi, aan te vallen. Zonder ingrijpen zou Rwanda vervallen in prerevolutionaire tijden. De regering was bezig haar plannen te legitimeren. Het was echter niet alleen de propaganda die mensen aanspoorde mee te werken aan het geweld. Motivaties onder het volk waren onder andere: conformiteit, angst, wraak, economische belangen en een zeer hoge sociale druk. Bevelen die van boven kwamen werden ook opgevolgd. Doordat er teruggesprepen werd naar bijvoorbeeld de Sociale Revolutie werden wraakgevoelens aangewakkerd. Bovendien konden onwillige Hutu enkel kiezen tussen meedoen of zelf slachtoffer worden.

¹¹⁶ Prunier, *Rwanda Crisis*, 248., Gourevitch, *We Wish To Inform You*, 94., L. Stone Chanel, *Rwandan Genocide: Economic Decline and Increased Willingness to Murder*, ProQuest (2007) 53-54., R. Bhavnani, "Ethnic Norms and Interethnic Violence: Accounting for Mass participation in the Rwandan Genocide", *Journal of Peace Research*, Vol.43, no.6 (2006) 666.

¹¹⁷ Prunier, *Rwanda Crisis*, 268.

¹¹⁸ Strauss, *The Order of Genocide*, 1.

¹¹⁹ J. Gasana, *Rwanda: du Parti-Etat a l'Etat-Garnison*, Editions L'Harmattan (2002) 254.

6 Conclusie

Het begrip genocide heeft zich vanaf de jaren veertig zo ontwikkeld dat de gebeurtenissen in Rwanda met zekerheid een genocide genoemd mogen worden. Er is in Rwanda een doelbewuste poging gedaan om een stabiele en permanente groep in de samenleving te vermoorden. Als verklaring is echter nog een groot aantal factoren te noemen: onder andere economische crisis, burgeroorlog, autoritaire overheid, angst, economische verschillen en bevolkingsdichtheid. Vaak zijn het politicologen die een autoritaire overheid als belangrijkste oorzaak zien. Antropologen of sociologen, die bij uitstek onderzoek doen naar de sociale verhoudingen binnen een maatschappij, zien juist het volk als een cruciale factor. Het lijkt logisch dat zowel het volk als de staat invloed heeft gehad op de gebeurtenissen. Toch is er een perspectief dat terecht de overhand heeft.

Bottom-up

In Rwanda speelt de hiërarchie een hoofdrol. Daarom is gehoorzaamheid diep in de Rwandese cultuur verworteld; mensen luisterden naar de oproepen van bijvoorbeeld RTLM en daarom kon de genocide plaatsvinden. Andere redenen om deel te nemen aan de genocide waren gevoelens van angst en wraak.

Ook economische belangen spelen mee. Dit gebeurt voor het eerst in de koloniale tijd wanneer er door het bevroren van de sociale hiërarchie geen mogelijkheid meer is tot sociale stijging. Na de Sociale Revolutie worden onder andere etnische quota ingesteld. Tijdens de genocide komen deze belangen opnieuw naar voren als de misdadigers worden 'beloond' met bezittingen van vermoorde Tutsi. Naast 'belonen' werd er ook gestraft. Dit is een aspect behorende bij de hoge sociale druk die onder de Hutu heerste tijdens de genocide. Vaak gaf de samenleving Hutu alleen de keuze tussen meedoen of zelf slachtoffer worden. Uiteindelijk had elke individu een eigen motief om wel of niet mee te doen aan de genocide.

Top-down

Bij top-down gaat het ook om hiërarchie, maar dan om de beslissingen die genomen worden aan de top van de piramide, zoals het invoeren van het Ubuhake-systeem of de identiteitsplicht en het vormen van milities en doodseskaders in de aanloop naar de genocide. Hoewel de Belgen in Rwanda 'opgemaakte bedden' aantreffen, hebben zij er ook voor gezorgd dat deze bedden echt opgemaakt bleven. De kolonistoren bevoren de sociale hiërarchie. Deze is daarna nooit meer ontdooid. De geschiedenis van Rwanda lijkt sinds die

tijd een strijd om de hiërarchie van etniciteiten geweest te zijn. Maar politieke leiders, zowel Hutu als Tutsi, gebruikten etniciteit als instrument¹²⁰ in die strijd om macht.

Na de Sociale Revolutie is het de staat die de scheiding tussen Hutu en Tutsi in stand houdt door onder andere etniciteitquota. Onder Habyarimana worden Tutsi wel geaccepteerd als minderheid, maar ondanks dit, blijven ze een aparte groep in de samenleving. Door de burgeroorlog werd de angst voor Tutsi-dominantie versterkt en werd door de Akazu en andere 'Hutu-power'- aanhangers gaandeweg nog maar één uitweg gezien.

Een bevel van boven

Het doel van deze scriptie was om *de relatie tussen de invloed van de staat (de verschillende machthebbers) in Rwanda en de genocide te duiden*. Er blijkt een directe relatie te bestaan tussen de invloed die de verschillende machthebbers in Rwanda hebben gehad en de genocide van 1994. Als eerste werd gekeken naar de manieren waarop de staat van invloed is geweest door de jaren heen. Door te kijken naar de invloed van de staat wordt ook zichtbaar waar de staat geen invloed op had: bottom-up perspectief. Bottom-up verklaart uiteindelijk vooral de *massale participatie* onder het volk, maar niet waarom er genocide plaatsvond. Het top-down perspectief doet dit wel. Het bottom-up perspectief maakt meer duidelijk over de voedingsbodem voor de genocide, maar tevens blijkt de moeite die de overheid moest doen om het volk massaal te laten participeren: propaganda, haatradio en milities. Bovendien zijn er aanwijzingen te vinden die aantonen dat de keuzes die van bovenaf gemaakt directe gevolgen voor de samenleving hebben. In een onderzoek naar de ervaring van veiligheid in Rwanda vóór, tijdens en na de genocide blijkt dat de Tutsi-gemeenschap zich pas na de aanval van de RPF in 1990 een stuk minder veilig voelde: 'Door de aanval van de RPF waren de Tutsi in Rwanda in gevaar.'¹²¹

Specifiek aan de genocide van Rwanda is de massale participatie. Een logisch gevolg is om het volk een grote rol te geven, maar dit is onterecht. Er was inderdaad een vruchtbare voedingsbodem en mensen hadden verschillende persoonlijke motieven om deel te nemen aan de genocide, maar het is de regering geweest die het volk, om politieke redenen, de laatste zetten in de verkeerde richting gaf.

¹²⁰ Eltringham, *Accounting for horror*, 92.

¹²¹ Ingelaere, *Living the transition*, 26.

7 Bibliografie

B

Barrington, L., *After Independence: Making and protecting the nation in postcolonial and postcommunist states*, University of Michigan Press (2009)

Bhavnani, Ravi, "Ethnic Norms and Interethnic Violence: Accounting for Mass participation in the Rwandan Genocide", *Journal of Peace Research*, Vol.43, no.6 (2006)

Braud, Pierre-Antoine, *L'Ordre de la violence, ordre politique, historicité des violences et gestion des conflits au Rwanda et au Burundi dans les années 1990*, PhD thesis, Institut d'Études Politiques (2005)

C

Carney, J.J., *Rwanda Before the Genocide: Catholic Politics and Ethnic Discourse in the Late Colonial Era*, Oxford University Press (2013)

Chrétien, Jean-Pierre, *The Great Lakes of Africa: Two Thousand Years of History*, Cambridge (2003)

Chrétien, Jean-Pierre, *Rwanda, les médias du génocide*, Karthala (1995)

E

Eltringham, Nigel, *Accounting for Horror, Post-Genocide debates in Rwanda*, Pluto Press (2004)

Englebert, P. & Dunn, K., *Inside African Politics*, Lynne Rienner Publishers (2013)

F

Fage, J.D., Crowder M., Oliver, R.A., *The Cambridge History of Africa, Vol. 8*, Cambridge University Press (1984)

Finkelstein, David, "Breaking the Thread: The Authorial Reinvention of John Hanning Speke in His Journal of the Discovery of the Source of the Nile", *Text*, Vol.9 (1996)

Friedman, Willa, *Local Economic Conditions and Participation in the Rwandan Genocide*, University of California (2010)

G

Gasana, J., *Rwanda: du Parti-Etat a l'Etat-Garnison*, Editions L'Harmattan (2002)

Gourevitch, Philip, *We Wish To Inform You That Tomorrow We Will Be Killed With Our Families*, Picador (2000)

Gurr, Ted R., *Minorities at Risk. A Global View of Ethnopolitical Conflicts*, Princeton University Press (1993)

H

Hintjens, Helen M., "Explaining the 1994 Genocide in Rwanda", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 37, No. 2 (1999)

Human Rights Watch Arms Project, 'Arming Rwanda: The Arms Trade and Human Rights Abuses in the Rwandan War' (1994)

Human Rights Watch, Alison des forges (ed.), *Aucun témoin ne doit survivre, Le Génocide au Rwanda*, Karthala (1999)

I

Ingelaere, Bert, *Living the transition: a bottom-up perspective on Rwanda's political transition*, IOB (2007)

Ingelaere, Bert, "Peasants, power and ethnicity: a bottom-up perspective on Rwanda's political transition", *African Affairs*, Vol.109, No.435 (2010)

J

Jefremovas, Villia, "Review: Treacherous Waters: The politics of history and the politics of genocide in Rwanda and Burundi", *Journal of the International African Institute*, Vol. 70, N0.2. (2000)

Jones, Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge (2010)

K

Kuperman, Alan J., *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*, Brookings Institution Press (2004)

Kuperman, Alan J., "Provoking Genocide: a revised history of the Rwandan Patriotic Front", *Journal of Genocide Research*, Vol.6 (2004)

Kirschke, L., *Broadcasting Genocide: Censorship, propaganda and state-sponsored violence in Rwanda 1990-1994*, Article 19 (1996)

L

Lemarchand, René, "The rationality of genocide", *Journal of Opinion*, Vol. 23, No.2 (1995)

Lemarchand, René, *Rwanda and Burundi*, Pall Mall Press (1970)

Lemarchand, René, *Burundi: ethnic conflict and genocide*, Cambridge University Press (1996)

Lemkin, Raphaël, *Axis rule in occupied Europe*, Carnagie endowment for international peace (1944)

Levene, Mark, "Why is the twentieth century the century of genocide?", *Journal of World History*, Vol. 11, No.2 (2000)

Linden, Ian, Linden, Jane, *Church and Revolution in Rwanda*, Manchester University Press (1977)

M

Mamdani, Mahmood, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton (2002)

Melvern, Linda, *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Zed Books (2000)

Melvern, Linda, *Conspiracy to murder: the Rwandan Genocide*, Verso (2006)

Midlarsky, Manus, *The Killing Trap: Genocide in the Twentieth Century*, Cambridge University Press (2005)

N

Newbury, Catharine, *The Cohesion of Oppression, Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1960-1960*, Columbia University Press (1988)

Newbury David, Newbury Catharine, "Bringing the peasants back in: Agrarian Themes in the construction and corrosion of statist historiography in Rwanda", *The American Historical Review*, Vol.105, No.3 (2000)

Niesen, Peter, *Political party bans in Rwanda 1994–2003: three narratives of justification*, Routledge (2010)

P

Prunier, Gérard, *The Rwanda Crisis: history of a genocide*, Hurst and Company (1995)

R

Reyntjens, F., *Pouvoir et droit au Rwanda, Droit public et evolution politique, 1916-1973*, Tervuren: Musée Royal de l'Afrique Centrale (1985)

Reyntjens F., *L'Afrique des Grands Lacs en crise: Rwanda, Burundi, 1988-1994*, Karthala (1994)

Reyntjens, F., *Rwanda: Trois jours qui ont fait basculer l'histoire*, L'Harmattan (1995)

Reyntjens F., "Rwanda: Genocide and beyond", *Journal of Refugee studies*, Vol.9, No.3 (1996)

S

Sanders, Edith R., "The Hamitic Hypothesis; Its Origin and Functions in Time Perspective", *The Journal of African History*, Vol.10, No.4 (1969)

Scherrer, Christian P., *Genocide and Crisis in Central-Africa: Conflict, Roots, Mass Violence, and Regional War*, Greenwood Publishing Group (2002)

Shaw, Martin, *What is Genocide?*, Polity Press (2007)

Shyaka, Anastase, "The Rwandan Conflict: Origin, Development, Exit Strategies", National Unity and Reconciliation Commission, Republic of Rwanda (2005)

Somerville, Keith, *Radio Propaganda and the Broadcasting of Hatred*, Palgrave Macmillan. (2012)

Steflja, I., "Challenges of transitional justice in Rwanda", *The Africa Portal*, No.18 (January, 2012)

Stone Chanel, L., *Rwandan Genocide: Economic Decline and Increased Willingness to Murder*, ProQuest (2007)

Strauss, Scott, *The Order of Genocide: race, power and war in Rwanda*, Cornell University Press (2006)

T

Thomson, S., "The darker side of transitional justice: the power dynamics behind Rwanda's Gacaca courts", *Journal of the international African Institute*, Vol. 81, No. 3 (2011)

Toffolo, Cris E., *Emancipating Cultural Pluralism*, SUNY Press, (2003)

U

United Nations General Assembly Resolution 96 (I): The Crime of Genocide (1946)

Uvin, Peter, *Aiding Violence: The Development Enterprise in Rwanda*, Kumarian Press (1998)

Uvin, Peter, "Ethnicity and power in Burundi and Rwanda: Different paths to mass violence", *Comparative Politics*, Vol.31, No.3 (1999)

Uvin, Peter, "Reading the Rwandan Genocide", *International Studies Review*, Vol.3, No.3 (2001)

V

Vansina, Jan, *Antecedents to modern Rwanda: The Nyiginya Kingdom*, The University of Wisconsin Press (2004)

Vasserstrom, Jeffrey N., *Human Rights and Revolutions*, Rowman & Littlefield (2007)

W

Westberg, Megan M., "Rwanda's use of the transitional justice after genocide: the Gacaca courts and the ICTR", *Kansas Law Review*, Vol.60, No. 2 (2011)

Y

Yanagizawa-Drott, David, *Propaganda and Conflict: Evidence from the Rwandan genocide*, Harvard University (2014)